

A Magyar Kommunista Párt felfogása a népi demokratikus útra „lépett” szomszédos országokkal kiépítendő kulturális kapcsolatokról (1946 ősze – 1948)

(Módosuló kultúrdiplomácia) A háború utáni kommunista kultúrdiplomáciáról készített tanulmányomból¹ látható, hogy a Magyar Kommunista Pártnak a szomszédos országokhoz fűződő kulturális kapcsolataiban és kultúrdiplomáciai törekvéseiben néhány önálló kezdeményezésen kívül, valamint bizonyos koalíciós együttműködésben való részvétel mellett nem volt kidolgozott koncepciója. A párt a kultúrának a nemzeti önazonosság és megmaradásban játszott meghatározó szerepe miatt fontosnak tartotta a szomszédos országokhoz fűződő viszony kiépítését és a kárpát-medencei együttműködést.

A Duna-medencei népekhez és a szomszédos országokhoz való viszony azért is nagy fontosságú volt, mert későbbi jövőnk, a magyarság sorsa nagyban attól is függött, hogy milyen együttműködést sikerült kialakítani a szomszédos országokkal. A II. világháború utáni rendkívül rossz külpolitikai körülmények között a kultúrdiplomácia jelentősége azért is meghatározóvá vált, mert a szomszédokhoz fűződő viszony központi kérdése az ott élő magyarság megmaradása, sorsa, jövője, helyzetének megítélése, legfontosabb megtartó ereje a kultúra. Ha biztosítható a nemzeti (magyar) kultúra az utódállamok magyar közösségének, akkor fennmaradásuk garantált, ha nem, akkor asszimilációjuk bekövetkezik. A háború utáni két évben, a demokrácia idején az MKP kultúrdiplomáciája a szomszédos országokhoz fűződő viszonyt elsődlegesen ebből az aspektusból közelítette. Egyetértett azzal is, hogy a két háború között nem létező együttműködés helyett új kultúrkapcsolatokra van szükség ahhoz, hogy reális kép alakuljon ki a magyar kultúráról és tudományról szomszédainknál, és egyértelmű volt az is, hogy a magyarság számára biztosítsa a szomszédos országok kultúrájának megismerését.

Nagy kérdés, hogy milyen szempontok mozgatták a kommunista kultúrdiplomáciát a „népi demokratikus” átalakulás meghirdetése idején, éreztette-e hatását a Kominform létrejötte, tetten érhető-e az egységes fellépés az imperialista országok ellen, magával hozta-e a politikai stratégiaváltás a korábban létező súlyos problémák – például a csehszlovákiai magyarság helyzete – szőnyeg alá söprését. Megválaszolandó, hogy a nemzeti szempontokat eddig elfogadó – ha nem is kiemelten kezelő – kommunista kultúrdiplomácia a változások hatására internacionalizálódik-e? Fontos annak a megvizsgálása is, hogy a megváltozott helyzetben a párt a kultúrdiplomácia és a kultúrkapcsolatok mely területein kívánt preferenciákat megvalósítani, mely országoknak volt primátusa.

(Magyar–román kapcsolatok)

Az együttműködés visszaesése a békeszerződés után

A magyarság és a románság között évszázados gyűlölködés feloldása és a Duna-medencei országok együttműködésének megteremtése érdekében 1945–1946-ban sok pozitív lépés történt. Mindkét oldalon előtérbe kerültek azok a politikusok, akik abból indultak ki, hogy a jó viszonynak nincs alternatívája. A háború után az előítéletek és a

gyűlölködés feloldásában fontos, sőt meghatározó szerepet játszott a kultúra és a tudomány. 1945-ben a két ország szellemi eliteje kezét nyújtott egymásnak, megpróbál együttműködni a feszültségek feloldásában és egy perspektivikus együttműködés érdekében munkálkodott. A megbékélést kívánó politikai erők a kulturális ellittel közösen eredményt ért el a sovinizmussal szemben, mely nem volt képes a másik fél érdekeit figyelembe venni.

A magyar–román együttműködés alfája és ómegája – a két ország kulturális és tudományos kapcsolatában elért eredmények ellenére – az erdélyi magyarság kultúrájának biztosítása. A két nép együttműködése nem lehetett mindaddig őszinte, amíg a romániai magyarság identitását elsődlegesen meghatározó magyar kultúra elsajátításának feltételeit nem biztosítják. A magyarság irányában is toleranciát biztosító Groza Péter a két ország kapcsolatait determináló problémával, az erdélyi magyarság kultúrájának garantálásával tisztában volt. Groza azért is tulajdonított különös jelentőséget a kérdésnek, mert a Romániával kötendő békeszerződés lehetőségei rossz magyar–román viszony esetén, illetve az erdélyi magyarság alapvető jogainak biztosítása nélkül romlottak volna.

A háború utáni demokratikus román kultúrpolitika eredménye a kolozsvári Bolyai Egyetem, a marosvásárhelyi Orvosi Intézet, a kolozsvári Állami Magyar Színház és Opera, a szatmári és aradi államilag támogatott színtársulatok. E pozitív politika része, hogy Moldvában 120 000 csángó lakos számára 100-nál több magyar nyelvű iskolát létesítenek 150 tanítóval. Groza politikájának eredményeként 1948-ra már 1790 magyar népiskola és 173 magyar középiskola működött Erdélyben. Pozitívan értékelhető az is, hogy a magyar iskolákat magyar tanügyi főigazgatók és tanfelügyelők irányították. Sokat tettek a nemzetiségi megkülönböztetés megszüntetése érdekében is. 1947. december 5-én Romániában törvény rendeli el, hogy ahol a lakosság 30%-a más, azaz nem román nyelvet beszél, törvényszéki, bírósági vagy népi ülnök csak az lehet, aki az illető nyelvet maga is beszéli. A Magyar Népi Szövetség közbenjárására eltörlik a magyar vasutasok kötelező román nyelvvizsgáját. A magyar kulturális kormányzat is mindent megtett a román anyanyelvi oktatás terén. Húsz magyarországi román iskola számára tankönyvet nyomtatott. A VKM tanítóképzővel és gimnáziumi oktatással egyeztetett bizonyítani, hogy a szabadság és a demokrácia eszményei szerint politizál.²

A békeszerződés körüli problémák azonban olyan erőket is működésbe hoztak Romániában, amelyek a magyarsággal szembeni gyűlöletet szították, amelyek atrocitásoktól sem riadtak vissza. A két nép egymásrautaltságát elfogadó erők és a gyűlölködést ellenző írástudók a kulturális kapcsolatok népek közti megértést segítő erejében reménykedve továbbra is a Duna-menti népek együttélését szorgalmazták. A párizsi béke megkötése után azonban – a békeszerződés miatt keletkezett feszültségek, valamint a Románia számára már stabilizálódott nemzetközi helyzet miatt – a kulturális és tudományos kapcsolatok intenzitása csökkent. Egy év alatt a magyar–román szellemi kapcsolatok mélypontra jutottak és az a sokoldalú együttműködés, ami a kultúra és a tudomány különböző területein 1945–1946-ban kialakult, sokat veszített súlyából. Románia és Magyarország kulturális kapcsolatai a legminimálisabb szintre korlátozódtak. Ezután kisebb aktivitás csak a kultúregyezmény megkötése, illetve az 1848-as centenáriumi ünnepek idején volt tapasztalható.

A kulturális kapcsolatok visszaesése ellenére a politikai pluralizmussal 1946 őszén lényegében szakító magyarországi baloldal – kiváltképpen az MKP – az együttműködést jónak tartotta és elismerően nyilatkozott Románia nemzetiségi politikájáról. Ez a szemlélet érvényesült az MKP III. kongresszusán is.³ A politikai szempontoknak alárendelt értékelések a múlt hibáit a reakciós politikai erőknek tulajdonították. A kommunista

logika szerint a baloldal hatalomra kerülésekor a múlt bűnei megszűnnek, a problémák rendeződnek. Egy, a „demokratikus erők” hatalomra jutása esetén megvalósuló problémamentes magyar–román viszony fogalmazódik meg Fogarasi Bélának a Fórum 1946. szeptemberi számában megjelent írásában. Fogarasi a magyar–román viszony múltbeli alakulásának okát a reakciós vezető rétegek politikájában látta, ami meglátása szerint a demokratikus erők hatalomra jutása miatt már nem aktuális. A kulturális kapcsolatokat és a nemzetiségi politikát ezért a közös magyar–román demokratikus fellépés feladatának tekintette. Az irredentizmus és a sovinizmus szerinte közös fellépéssel visszaszorítható.⁴ Kommunista szempontú perspektivikus közös Duna-völgyi célokat tartalmaz az MKP Értelmiségi Osztályának 1947. februári munkaterve is.⁵

1947 tavaszán a kommunista vezetésű baloldal által sugalmazott jó viszony nem volt egyértelmű és a megoldandó problémák is maradtak. A visszaszorult magyar–román kapcsolatokra a legnagyobb kritikát Dinnyés Lajos miniszterelnök a kormányprogram 1947. október 7-i ismertetésekor gyakorolta Romániával szemben. Dinnyés kijelentette, hogy Groza fáradozásait őszintén megérti, de úgy véli, itt az ideje annak, hogy most már a baráti megnyilatkozásokon túl reális együttműködés alapjait is lefektessük.⁶ Román részről is érezhették a kapcsolatok leépülését, mert a Petru Grozat ért kritika után rövidesen olyan információ érkezett az MKP központjába, hogy Groza szívesen látná, ha a Jasiban, Balázsfalván és Segesvárott rendezendő 1848-as ünnepségeken a magyar nemzet hivatalosan is képviseltetné magát, ugyanúgy Románia is hajlandó képviseltetni magát Magyarországon.⁷

A magyar–román kapcsolatok – az 1947-es mélyponthoz viszonyítva – a centenáriumi ünnepségeken bizonyos értelemben fellendültek. Romániában a sajtó már bővebben foglalkozott Magyarországgal, a magyar nyelvű lapok például ünnepi kiadásban jelentek meg. A centenáriumi ünnepség kiemelt kultúrpolitikai jelentőséget kaptak.⁸ 1948 tavaszán a magyar kultuskormányzat részéről több részletesen kidolgozott, a magyar–román kulturális kapcsolatokat erősítő rendezvény terve készült el. Ezek között is az egyik legjelentősebb volt az andornoki Mocsáry Lajos-kastély felavatása 1948. május 28-án. A magyar–román jó viszonyt kívánta az is demonstrálni, hogy a berendezést magyar és román népművészeti tárgyakból állították össze. Ugyanekkor leplezték le a magyar és román barátság úttörőjének, Mocsáry Lajosnak a szobrát, amelyet Eugen Giunka román szobrász készített.⁹

Szerény tudományos kapcsolatok

A háború utáni magyar–román tudományos kapcsolatok – a két országot terhelő korábbi állapotok ellenére – jól indultak. A kezdeti eredmények után, 1946 őszétől azonban nem következett be az a folytatás, ami az együttműködés kiépülése után elvárható lett volna, 1946 második fele és 1948 között mindössze néhány, a tudományos kapcsolatokat erősítő rendezvényre és tudóscserére került sor a két ország között. 1947. május 3-án avatták fel a Munkácsy Mihály utcában Groza Péter miniszterelnök jelenlétében a Mocsáry Lajosról elnevezett magyar–román kollégiumot. A Mocsáry Lajos Kollégium a magyar hallgatók mellett a Magyarországon tanuló román egyetemistáknak nyújtott otthont. A kollégiumban kialakult szellemi légkört a román és a magyar irodalom és tudomány jeles műveit felölelő gazdag könyvtár biztosította.

A Mocsáry Lajos Kollégium felavatása mellett fontos cselekedete volt a magyar kultúrpolitikának, hogy 1947. november 17-én Budapesten felállította a Tanárképző Főiskolán a Román Tanszéket. A Román Tanszék a hazai román fiatalok köréből toborozva utánpótlását, nyhíthette az általános iskolai tanárhiányt.¹⁰ A tudóscsere sem

mondható „tisztán” kutatói együttműködésnek: Gáldi László nyelvész 1947. július 23-tól, a Magyar–Román Társaság képviselőjében, Balázs Bélával, Bán Györggyel, valamint Fővény Lászlóval Pedagógiai Szakszervezet képviselőjében érkezett meg Romániába. A Gáldi vezette csoport látogatást tett a legnagyobb román könyvkiadónál, a Cosa Scoalorban, a Román–Szovjet Barátság székházában és az egyetemen. A küldöttség ellátogatott a román Tájékoztatási Minisztériumba, ahol Livezeanu miniszterrel, a Román–Magyar Társaság elnökével folytattak megbeszélést.

Gáldi László több ízben tárgyalt Rosetti professzorral, a jeles romanistával, a bukaresti egyetem rektorával, a Királyi Alapítványok nevű könyvkiadó vállalat igazgatójával. Gáldi romániai útja során tárgyalt C. Jiga bukaresti bizantinológus professzorral, S. Simonescu iasi-i irodalomtörténésszel, Perpessziussal, a jeles kritikussal s Eminescu összes műveinek kiadóival, P. I. Panaitescuval. Gáldit barátságosan fogadták a Román Tudományos Akadémia Könyvtárában is. Gáldi fontosnak tartotta Ion Chinezunál tett látogatását. A kolozsvári egyetem magyar irodalom magántanára az újabb erdélyi magyar irodalomról írott munkája mind az ideig a legjobb kézikönyvnek számított. Chinezu tökéletesen beszélt magyarul, iskolázottsága magyar eredetű, Beöthy és Riedl tanítványa volt a budapesti egyetemen. Magyar kötődése nemcsak abból állt, hogy Budapesten járt egyetemre, de a II. világháború idején a magyar fővárosban konzul volt. Ezért Chinezu befolyásos egyéniség volt a magyar kérdésben és minden honfitársánál tájékozottabb a magyar kultúrában.

Pozitív román kezdeményezést tapasztalt Gáldi a Casa Scoalorban. A könyvkiadó egyik vezetője, Sebastian Popovia – aki egyébként jó nevű költő és regényíró volt – érdekes tervet vetett fel a magyar professzornak: a Casa Scoalor hajlandó lenne egy összefoglaló nagy magyar irodalomtörténet kiadására, azért, hogy a román közönségnek útmutatást adhasson a magyar szellemi életről. Gáldi Szerb Antal irodalomtörténetét ajánlotta, mintegy mintául ahhoz a műhöz, amelyet Chinezu az újabb erdélyi magyar irodalomról szándékozott román nyelven megírni.

Gáldi felkereste Kolozsvárt is. Meglátogatta az egyetemet, felkereste az egyetemi intézeteket és látogatást tett az Egyetemi Könyvtárban, amelynek igazgatója az egykori Eötvös kollégista Cherestiesiu (Keresztes Sándor) volt. Kolozsvári tartózkodása a Magyar Népi Szövetségnél folytatódott, ahol Balogh Edgár ismertette a Szövetség célkitűzéseit. A Bölcsészettudományi Kar vezetője, Jancsó Elemér társaságában látogatást tett az Utunk szerkesztőségében, ahol Gaál Gábor főszerkesztővel, a magyar egyetem filozófiaprofesszorával folytatott megbeszélést.

Az erdélyi szellemi elittel folytatott beszélgetések során Gáldi a Kolozsvári Egyetem nehézségeiről és problémáiról is szerzett ismereteket. Felhívta a figyelmet arra, hogy az egyetem terhe az az anyagi különbség, amely a magyar állampolgárságukat megőrző professzorokat az erdélyiektől elválasztja. (Az előbbieket ugyanis magyar fizetésüket is megkapták.) Gáldi problematikusnak látta a tudományos utánpótlás helyzetét is, ezért szerinte a VKM-nek fokozott gondot kell fordítani a kolozsvári magyar egyetemre.¹¹

A szerény magyar–román tudományos kapcsolatok idején a Teleki Intézetnek a román történészekkel kialakított együttműködése 1947–1948-ban is folytatódott. Egy a Studii si Cercetari Istorice 1947-es cikkében M.A. Boldur, a Iasi-i Egyetem professzora felhívta a figyelmet az összehasonlító módszerre és a Revue d'histoire comparée tevékenységének fontosságára. Ugyanebben az évben Andrei Ostetea más történészek társaságában – Avram P. Todor, és Victor Cherestiesiu – meglátogatta az Intézetet. 1948-ban pedig a „Revue” kiadta Ostetea munkáját: Az 1848-as forradalom és a román parasztság (La révolution de 1848 et les paysans en Roumanie.) címen. Ugyancsak 1948-ban kereste fel az Intézetet

L. Radoceanu, Románia oktatási minisztere, aki elismerően nyilatkozott I. Tóth Zoltán „A román nacionalizmus első százada Erdélyben” című 1946-ban magyar nyelven megjelent, hiteles dokumentáción alapuló művéről. Később azonban, amikor dogmatikus marxista-leninisták kerültek hatalomra Magyarországon, véget vetettek a vállalkozásnak.

A magyar–román tudományos kapcsolatok 1947–1948-ban meg sem közelítették a háború utáni aktivitást. Magyar részről nyitottak voltak, ezért több kezdeményezést is tettek. Ortutay Gyula kultuszminiszter például a magyar–román kultúregyezmény parlamenti vitájában elmondta, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum és a könyvtárak szívesen állnak a kultúracsere szolgálatába egy egészséges szellemi vérkeringés megvalósítása érdekében. A közeljövőben megvalósuló tudományos együttműködési eredményként Ortutay arról informálta a parlamentet, hogy előkészületben van egy román–magyar szótár. A visszafogott tudományos kapcsolatok időszakában az együttműködés bizonyos elmozdulására utal a kultuszminiszternek az a kijelentése, hogy nemcsak magyar részről, hanem román oldalról is kezdeményezték a kapcsolatok kiépítését.¹²

Kisebb, előremutató, nem kizárólagosan szaktudományi jellegű eredményről csak a centenárium alkalmából megrendezésre kerülő tudományos összejövetelek kapcsán beszélhetünk. Ilyen volt az évfordulós tervezet 1848–1849 magyar–román vonatkozásainak kiadványokban a kölcsönös megértés és közeledés szellemében való feldolgozása és publikálása. A Debreceni Nyári Egyetem keretében előadássorozatot terveztek a dunai megbékélés szolgálatában. A magyarországi történelem és földrajz szakos tanárok számára hasonló szellemű tanfolyamot kívántak indítani. Az elképzelések között szerepelt egy Román Intézet felállítása Budapesten, valamint lektorátus, esetleg tanszék felállításának előkészítése egy vidéki egyetemen.¹³

A civil szervezetek aktivitásának csökkenése

A háború után mindkét ország vezetése abból indult ki, hogy a megbékélés akkor lesz igazán sikeres, ha abban a társadalom is részt vesz, és ha a civil szféra részéről is akarják a közeledést. 1945–1946-ban igen aktív volt a Magyar–Román Társaság és megpróbálták dinamizálni a Román–Magyar Társaságot is. 1946 őszétől – mint a legtöbb területen – csökkent az aktivitás. A Társaságoknak mindössze két jelentősebb rendezvényére került sor. Az első találkozó Magyarországon volt.

1947. május 3-án, a Magyar–Román Társaság által rendezett Román Kultúra Hete keretében avatták fel a Mocsáry Lajos Kollégiumot. A visszaesett magyar–román kapcsolatok körülményei között a sajtóérdeklődés előterébe került a Román Kultúra Hete és a Groza Péter vezette 80 tagú román delegáció magyarországi látogatása. A román delegáció budapesti tartózkodása alkalmából Kodály Zoltán, a Magyar–Román Társaság elnöke újólág hitet tett a dunai népek megbékélése mellett és elítélte az önző és a fejlődést kerékbe törő sovinizmust. Kodály kifejtette, hogy meg kell ismernünk egymást és a megismerésnek a kultúra, a művészet, valamint a zene a legalkalmasabb eszköze.¹⁴ A magyar–román együttműködés visszaesésével, valamint az erősödő nacionalista tendenciák ellen a Magyar–Román Társaság megpróbált fellépni. A Román Kultúra Hetén a Társaság emelkedett hangú kiáltványt intézett a magyar és a román néphez, amelyet a magyar művészeti, irodalmi és tudományos elit is aláírt. Kiáltványukban felszólították a magyar és román barátság híveit, hogy emeljék fel szavukat a sovinizmus és gyűlölködés ellen.¹⁵ A kulturális együttműködést a Magyar–Román Társaság azzal is segíteni próbálta, hogy a VKM támogatásával kezdeményezte: valósuljon meg egy kelet-európai szellemi találkozóhely, amely elsősorban a román–magyar szellemi értékek cseréjét, a magyar–román kultúra képviselőinek megbeszéléseit hivatott lehetővé tenni.¹⁶

A román partnerszervezet látogatását viszonyozva a Magyar–Román Társaság látogatására 1947 nyarán került sor. A magyar küldöttség találkozott a román szellemi élet vezetőivel, akik szívélyesen fogadták a magyarokat. A Román–Magyar Társaság estjén Fenesan professzor elismerően nyilatkozott a magyar kultúráról és különösen nagyra értékelte az Eötvös Kollégium és a Teleki Intézet szerepét. A Román–Magyar Társaság vendégszerető volt, elmélyült tevékenységet azonban nem folytatott. A kevés rendezvény közé tartozik a háború utáni Magyarországot bemutató előadássorozat.¹⁷ Ennek okát Gáldi László abban látta, hogy a Társaságban olyan személyek (Eftimin, vagy Galaction) jutottak meghatározó szerephez, akiknek szellemi teljesítményeik ellenére a magyar kultúrához alig van kötődésük.¹⁸

Az azonban nemcsak a Román–Magyar Társaság szerepe vált formálissá, hanem a Magyar–Román Társaságé is. A háború után a két nép közeledésének elősegítésében munkálkodó szervezet szintén ellaposodott, tevékenysége a legminimálisabb szintre csökkent. A Társaság jelentőségének csökkenését egyrészt a civil társadalomnak a hatalom által történt visszaszorításával hozhatjuk összefüggésbe, másrészt azzal a elvesztéssel, amely minden, az elit által létrehozott szerveződést sújtott 1947-től. Az 1947–1948-as nagy emigrációs hullám a Magyar–Román Társaságot sem kímélte. A Társaságban korábban vezető szerepet játszóak közül ekkor hagyta el Magyarországot Szent-Györgyi Albert, Alföldi András, Csicsery Rónay István és Szabó Zoltán. Az itthon maradottak közül Hajnal Istvánt az MTA átszervezésekor megfosztották akadémiai tagságától, Kosáry Domokos elvesztette állásait, Komáromy Pált „nyugdíjazták”, Justus Pált pedig koholt vádak alapján bebörtönözték.

A Magyar–Román Társaság visszafogottnak mondható aktivitása a centenáriumi ünnepek idején formálisan megélnéül. 1948. április 26-án az Uránia Filmszínházban a Társaság rendezésében előadást tartottak.¹⁹ Az 1947-ben kezdeményezett szellemi találkozóhely 1948. május 26-án Andornakon létrejött.²⁰

Az irodalmi-művészeti viszony értékelése

A művészeti kapcsolatok a kultúra más területeihez hasonlóan szintén visszafogottá váltak. Együttműködés csupán az irodalom területén volt megfigyelhető. 1947 áprilisában rendezték meg a magyar és román írók értekezletét Bukarestben.²¹ A szerény keretek között sokat tett a magyar–román irodalmi kapcsolatokért Avram Todor. Todor 1947 májusában Budapesten is látogatást tett és a magyar ügy egyik szószólójának számított Romániában. Egyébként ő fordította románra Mikszáth Kálmán: „A szelistyei asszonyok” című regényét.²² Eredményként elkönnyvelhető, hogy 1947 nyarán Petőfi-ünnepeket rendeztek Bukarestben.²³

Mivel a magyar–román kulturális kapcsolatok alakulására mindenkor kihatással volt az, hogy miként alakul az erdélyi magyarság helyzete és kulturális lehetőségei, ezért a magyar–román együttműködést is nagymértékben befolyásolta fontosságra az, hogy 1947. március elején Kolozsvárott megalakult a Romániai Magyar Képzőművészek Szövetsége, Koós Károly elnökletével.²⁴ A szerénynek mondható magyar–román művészeti kapcsolatok további eredményeként tartható számon, hogy az 1947-es Román Kulturális Hétre kiadták Eminescu válogatott műveit és a modern román líra egy változott gyűjteményét.²⁵

A szűkre szabott magyar–román irodalmi kapcsolatok kiszélesítését szolgálta, hogy 1948. január végén alakult meg a román és a magyar írók közös bizottsága. A bizottság céljaul a román és a magyar irodalmi termékek cseréjét tűzte ki.²⁶ A kulturális élet legtöbb területén bizonyos aktivitást volt kimutatható a centenáriumi ünnepek idején.

Így történt ez az irodalmi együttműködésben is. A forradalom és szabadságharc százéves évfordulójára Romániában Casta Carei fordításában megjelentették Petőfit.²⁷

A művészeti együttműködésben a centenáriumhoz kapcsolva tervezték a bukaresti Nemzeti Színház, valamint egy román és egy erdélyi színtársulat magyarországi fellépését. A képzőművészeti együttműködés részeként magyar művészek kiállítását is tervezték Bukarestben.²⁸ A magyar–román művészeti együttműködés konkrét eredménye, hogy 1948. április 11-én Romániában a Magyar Művelődési Szövetség által rendezett Országos Népi és Tánccsoport kultúrverseny döntőjében részt vettek román ének és tánccsoportok is.²⁹

A kulturális egyezmény megkötése és parlamenti vitája

A szerénynek mondható román–magyar kulturális kapcsolatok ellenére 1947. november 25-én mégis az elsők között Romániával köt kultúregyezményt Magyarország. 1947 őszén a formálódó népi demokráciák az „egységes imperializmussal szembe fordított frontot” másként nem építhették ki, mint a köztük lévő „ellentétek felszámolásával”. A magyar–román ellentétek 1947 őszétől a mindkét országban tényleges hatalmat gyakorló kommunisták érdekeinek megfelelően „megszűntek”. Hatalmi szóval így „megszűnt” a két ország közti ellentét és egy „internacionalista” közegben „feloldódtak” a problémák. A nemzetközi politikai érdekek és belpolitikai szempontok alapján inspirált egyezmény így rendkívül gyorsan született meg 1947. október végén, november elején.³⁰ A román és magyar nyelven készült szerződést 1947. november 25-én Bukarestben magyar részről Ortutay Gyula VKM-miniszter, román részről pedig Livezeanu tájékoztatási miniszter írta alá.

A magyar–román kulturális egyezmény már egy közös imperialistaellenes blokk szemléletén alapult és a reakciós múlttal való szakítás alapján állt. Az egyezményben tetten érhetők az aktuálpolitikai és legitimációs célkitűzések, ugyanakkor a reális múlt, a valós viszonyok is részben megtalálhatók. Az első cikkely szerint a szerződő felek mindannak előmozdítására törekszenek, ami népeik kölcsönös és alapos megismeréséhez vezet. A cél érdekében küzdeni fognak a fasiszta propaganda és az imperialista sovinizmus, a nemzetiségi vagy faji elnyomás szellemének hatásai ellen. A kérdés ideologikus megközelítése mellett az 1. cikk csak ott utal a valóságra, hogy a két ország kulturális, tudományos és nevelésügyi megnyilatkozásaiából kiküszöbölik mindazt, ami a másik Szerződő Fél népének méltóságát sérti.

A szerződés 2. cikkelyében már megfogalmazódnak a legfontosabb tényleges problémák és a megoldási javaslatok. Eszerint mindkét fél a legmesszebbmenően támogatni fogja a másik fél nemzetiségéhez tartozó és saját országban élő népesség mindennemű kulturális és tudományos, saját anyanyelvű közoktatási, művészeti és testnevelési intézményeit az országukban élő állampolgárok teljes jogegyenlősége alapján. A 3. cikkely is fontos célt fogalmaz meg akkor, amikor a szerződő felek a két nép közötti barátság előmozdítása céljából saját területükön támogatják a Román–Magyar Társaság és a Magyar–Román Társaság működését.

A 4. cikkely arról szól, hogy a román kormány Bukarestben kolozsvári fiókin-tézettel saját vezetése alatt álló magyar, a magyar kormány pedig Budapesten debreceni fiókin-tézettel saját vezetése alatt álló román kulturális intézetet létesít. Az intézetek a viszonyosság alapján, a két állam kulturális és tudományos együttműködésének célját fogja szolgálni, olyan információs feladatokat teljesítenek, amelyek rendszeresen és állandóan anyaggal látják el a sajtót és a kulturális élet intézményeit.

Az egyezmény szerint Magyarország és Románia a tudomány eszközeivel is fel kívánta venni a harcot a gyűlölködés és az előítéletek ellen. Az 5. cikkelyben a szerződő

felek kinyilvánították, hogy erőfeszítéseket kívánnak tenni annak érdekében, hogy a lehetőségekhez mérten nép nyelve, irodalma, történelme, valamint a másik nép helyes megismerésére alkalmas tudományok számára az egyetemeken és a főiskolákon tanszékeket és lektorátusokat létesít. A pontos és reális tájékoztatás érdekében – ami egymás jobb megismerésének eszköze – a Szerződő Felek mindkét országban kölcsönösen sajtóügynökségeket létesítenek, megkönnyítik a sajtótudósítók működését és elősegítik az újságírói látogatásokat. Az együttműködés és a kölcsönös megértés érdekében számos, a közeledés elősegítő lépést tartalmaz a 7. cikkely. Ebben kimondják, hogy Magyarország és Románia népeinek kulturális téren való együttműködésére és kölcsönös megismerésére irányuló törekvéseikben támogatást nyújtanak egymásnak tudósok és nevelők kölcsönös meghívásában, a kutatási feltételek megteremtésében, valamint művészek, kulturális szakemberek és újságírók cseréjének a megkönnyítésében.

A szerződés fontosnak tartja a szakképzést elnyerni szándékozó tudósok, művészek, mérnökök, tanárok, egyetemi hallgatók, középiskolások és munkások cseréjének megszervezése céljából ösztöndíjak juttatását. A megállapodás magában foglalta Magyarország és Románia tudományos, művészeti és kulturális intézményei, könyvtárjai, az állami gyűjtemények és szakmai szervezetei közötti együttműködés kiépítését. Különösen lényeges volt az erdélyi magyarság szempontjából a szerződésnek az a része, amely kimondta a könyvek, folyóiratok és más sajtótermékek szabad forgalmának és szabad terjesztésének biztosítását, lehetőleg a szállítási kedvezmények engedélyezése útján. Az egyezmény fontosnak tartotta a népművészeti, képzőművészeti kiállítások, irodalmi rendezvények, zenei versenyek, színi előadások megrendezésének a szervezését, valamint a rádióadások közvetítését.

Az előítéletek megszüntetéséhez járult volna hozzá a másik fél országának és népeinek minél teljesebb megismerésére irányuló kirándulások szervezése, a sportrendezvények és a turisztikai együttműködés. Egymás kultúrájának megismerését segítették a 8. cikkelyben foglaltak. Ezért a Szerződő Felek támogatást nyújtanak tudományos és irodalmi munkák fordítására és megjelentetésére, ugyanakkor gondoskodnak a szerzői jog törvényes védelméről. A közeledés és a jó viszony szempontjából lényeges a 9. cikk, amely kimondja, hogy a Szerződő Felek megállapodást fognak kötni a felsőfokú és szakiskolai felvétel jogi vonatkozásairól, az iskolai oklevelek elismeréséről, a végzettség, a vizsgák és a tudományos fokozatok szabályozásáról.

A perspektivikus és elmélyülő együttműködés érdekében a Szerződő Felek biztosítják a tudósok segítségét egymás tudományos intézeteiben való kutatásaikban, megkönnyítik a múzeumokban, levéltárakban folyó kutatást. A 11. cikkely szerint Magyarország és Románia lehetővé teszi az ifjúsági és sportszervezetek együttműködését. A társadalmi manipuláció, a gyűlölködés elleni harc visszaszorítása szempontjából nagy fontosságú a 12. cikkely. A hamis tudat kifejlődése ellen a Szerződő Felek gondoskodni kívántak arról, hogy a jövőben a tankönyvekben és más kiadványokban mindazt mellőzzék, ami a valóság elferdítését vagy a meghamisítást segíti és arra alkalmas, hogy a másik államot kedvezőtlen színben tüntesse fel. Kinyilvánították azt is, hogy a tankönyvek és más közhasználatban lévő nyomtatványok felülvizsgálatát megszervezik.

Az elvi célkitűzések mellett a szervezeti kereteket is meg kívánták teremteni, ezzel a szerződés II. fejezete foglalkozik. Az egyezményben foglalt célok gyakorlati megvalósítására Román–Magyar Vegyes Bizottságot hoznak létre. A Bizottság egy 8 tagból álló magyar és egy 8 tagból álló román tagozatra oszlik. A bizottság tanácsadói, kezdeményező és felügyeleti jogkörrel rendelkező, továbbá a kormánynak elvi jelentőségű javaslatokat terjesztett elő. Az egyezmény előírta, hogy a Vegyes Bizottság első ülése

ügyrendjének megállapítása után azonnal megkezdzi az egyezmény alkalmazására irányuló javaslatok kidolgozását.

A Szerződő Felek kötelezettséget vállaltak arra is, hogy az egyezmény gyakorlati alkalmazására irányuló szükséges adminisztratív és pénzügyi intézkedések érvényben maradnak, amelyek nem ellentétesek a jelen egyezmény általános szellemével. A szerződés szerint az egyezményt ratifikálni kell, és a ratifikációs okmányokat Budapesten cserélik ki és ettől az időponttól 5 évig marad érvényben. Amennyiben hat hónappal az egyezmény lejártá előtt a szerződő felek egyike sem mondja fel, az egyezmény önmagától további öt évre meghosszabbítotttnak tekintendő.³¹

A magyar–román kulturális egyezmény olyan államközi okmány, amelyben a „sollen” túlsúlyos a valós tényekkel szemben. Ebben a kultúregyezményben olyan idealisztikus jövőkép fogalmazódik meg, amely egyetlen népi demokráciával megkötött egyezményben sem volt tetten érhető. A magyar–román ellentétek miatt nem véletlen, hogy ez a szerződés ennyire át volt politizálva, hiszen itt kellett volna a legtöbb problémát megoldani. A baloldal vezette két népi demokrácia úgy látta, hogy képes az ellentmondásokat felszámolni. Az évszázadok óta felhalmozódott ellentétek miatt azonban nem lett volna szabad ennyi utópisztikus elemet beépíteni. Az utópisztikus elemeknek a szerződésbe való beépítése nem véletlen, mert a „népi demokrácia” útjára lépett új politikai eliteknek erre szüksége volt, ezáltal is remélték társadalmi támogatottságuk növelését.

A háború utáni első kultúregyezmény ratifikációs vitája 1948. január 30-án kezdődött. Mivel a szerződés valós megoldandó problémákat és utópisztikus elemeket egyaránt tartalmazott, ezért a politikailag aktív tényezők mentalitásuknak megfelelően, de pozitívan viszonyultak hozzá. A magyar–román kultúregyezményhez elsőként a kisgazdapárti Barcs Sándor szólt hozzá. A baloldali kisgazda politikus a népek megértése és egymás kultúrájának és gondolkodásának jobb megismerése szempontjából fontosnak tartotta a magyar–román szerződést. Barcs helyesen mutatott rá, hogy a magyar és a román nép kultúrájában sok az azonos vonás és ezek a közös vonások lépten-nyomon fellelhetők. A magyar és román kultúrában ténylegesen meglévő sok azonosság kimutatása mellett a felszólaló a két ország közti problémák okát már kissé leegyszerűsítően látta. Barcs szerint a népek közti múltbeli gyűlölködést az intelligencia szította, a jövőt viszont túlzottan optimista módon képzelte el. A képviselő szerint a felszabadulás lehetőséget teremtett a magyar–román problémák megoldására, és a román törvények biztosítják a magyar nemzetiség jogegyenlőségét a kulturális fejlődésben.³²

A romániai magyarság helyzetében bekövetkezett pozitív változások miatt Barcs a magyar–román viszony alakulását is olyan jónak minősítette, hogy a kultúra vonatkozásában szükségessé vált a kapcsolatok törvényes szabályozása, ezért örömmel üdvözölte és támogatta a szerződést. A következő felszólaló, Szőnyi Tibor, az MKP képviselője idealisztikus és utópisztikus alapon közelített az egyezményhez. Abban még igaza volt, hogy a magyar–román kultúregyezménnyel jelentős lépést tettünk előre azon az úton, amelyen a Duna-medence népei, a demokrácia országai elindultak azzal a céllal, hogy népeik között baráti viszont teremtsenek. Viszont utópisztikus és idealisztikus volt az az értelmezés, amely szerint e szerződéssel kifejezésre juttattuk, hogy végleg szakítottunk ezzel a múlttal. Szőnyi úgy látta, hogy csak a népi demokráciák között oldhatók meg a problémák, ezért a régi Magyarország és Románia között ez a szerződés létre sem jöhetett volna. A szerződés megkötésének feltétele volt az a döntő fontosságú és alapvető belső változás, amely mind nálunk, mind Romániában bekövetkezett.³³ A mindkét ország végbement politikai átalakulások miatt és a romániai magyarság kulturális életében ténylegesen bekövetkezett pozitív változások alapján úgy látta, hogy a kultúregyezmény

révén a két nép kultúrájának nagyobb fokú kölcsönös megismerése hozzá fog járulni ahhoz, hogy Erdély híd lehessen a két nép között, mind a román, mind a magyar kultúrájának virágzó otthona.³⁴

A kommunista szónokot követő felszólalók is pozitívan értékelték az egyezményt, de nem voltak annyira optimisták, mint Szőnyi Tibor. Török Júlia szociáldemokrata képviselő úgy látta, hogy ha a románok őszintén közelednek felénk, akkor nekünk örömmel kell elfogadnunk a felénk nyújtott jobbot.³⁵ A témához igen röviden hozzászóló Jócsik Lajos parasztpárti képviselő a maga részéről szintén elfogadta a magyar–román kultúregyezményt. Ugyancsak január 30-i felszólalásában Nagy László, a Független Magyar Demokrata Párt tagja örömmel üdvözölte a szerződést. Nagy László szerint ez a kultúregyezmény a két nép kultúrájának megismerését, valamint a magyar és román nép igaz és őszinte barátságát fogja megteremteni. Az egyezménynek az erdélyi magyarság és a románok közti viszonyra gyakorolandó jó hatását hangsúlyozta Rudas László. A kommunista képviselő szerint a kultúregyezménynek elsősorban Erdély és a román nép barátsága miatt van jelentősége.³⁶

A szerződés vitájához hozzászóló Ortutay Gyula egyértelműen megfogalmazta, hogy az egyezmény nemcsak fontos történelmi missziót teljesít, hanem azért is jelentős, mert a jövő politikai fejlődési perspektíváit is megmutatja.³⁷ A kultuszminiszter szerint a szerződés azért is nagy jelentőségű, mert olyan két országot köt össze, amelynek nemzetiségei egymás országaiban élnek. Úgy ítélte meg, hogy a magyar–román szerződés nemcsak a két ország közötti kormányzati kezdeményezés következménye, hanem a civil társadalomé is.³⁸ A magyar–román kulturális egyezményt az országgyűlés 1948. e.t.c.-ben hagyta jóvá, kihirdetése 1948. július 15-én volt.

Az egyezményben foglaltak – már ami az érdemi, lényeges problémákat illeti – papíron maradtak. Az utóbbiakat az egyezménnyel a szőnyeg alá söpörték azzal, hogy mindenki a „saját háza előtt söpörjön”. Az egyházi javak államosításával kihúzták a talajt a magyar nyelvű oktatás alól Erdélyben, a kolozsvári Bolyai Egyetemet pedig – miután az Erdélyi Tudományos Intézetet és az Erdélyi Múzeum Egyesületet már 1950-ben megszüntették – 1959-ben „egyesítették” a román egyetemmel és ezáltal a magyar nyelvű felsőoktatást is ellehetetlenítették.

(Sikeres magyar–jugoszláv együttműködés) A II. világháború után a magyarság helyesen ismerte fel, hogy a világra való külpolitikai és kultúrdiplomáciai nyitás csak a szomszédokon keresztül, a feszültségek rendezése révén lehetséges. Szomszédaink közül Jugoszlávia kezdettől hozzá kívánt járulni népeink viszonyának pozitív alakulásához. 1945 után, a magyarság nemzetközi elszigeteltsége idején a jugoszlávoknak a magyarsággal kapcsolatos jóindulatát és toleranciáját kevésbé árnyékolták be a mindkét részről elkövetett súlyos atrocitások. A Jugoszláv hatóságok – az utódállamok közül egyedülállóan – már 1944 decemberétől a magyar kisebbség több kulturális és politikai jogát biztosították.

A magyar–jugoszláv kapcsolat mondható az egyetlen olyan viszonynak, amelyről mind a sajtó, mind a politikai erők csak elismerően nyilatkoztak. Természetes volt, hogy az MKP sajtó igen elismerően írt Jugoszláviáról. A Szabad Nép 1947. január 28-i száma például arról tájékoztatott, hogy déli szomszédunk milyen hatalmas kultúrprogramot valósít meg a magyarság körében.³⁹ Hasonlóan pozitív véleménye volt a kisgazda külügyminiszternek. Gyöngyösi János 1947. március 20-i parlamenti felszólalásában a szomszédos országok közül először, nem véletlenül, Jugoszláviával foglalkozott. A magyar külügyek irányítója azért is emelte ki délszláv szomszédunkat, mert a jugoszláv nép és

kormány fátylat borított a mültra és az együttműködést kereste. Jugoszlávia preferálásának azért is volt kiemelt fontossága, mert azt más nem megfelelően, sőt rosszul működő kapcsolatokkal állította egy sorba.⁴⁰

Az újságokban a későbbiek során is csak pozitív vélemény volt olvasható Jugoszláviáról. A Szabad Nép április 10-én immáron sokadszor írt a magyar–jugoszláv barátságról és a további gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatok elmélyítését kívánta.⁴¹ A jó viszony és a sikeres kultúrkapcsolatok miatt a Szabad Nép 1947. április 20-i száma szerint a magyar–jugoszláv művelődési kapcsolatok a kölcsönös megismerésnek arra az aktív útjára léptek, amely messzi távlatát nyitja meg a szoros együttműködésnek.⁴²

A magyar politikai erők nagyra értékelték Jugoszlávia pozitív viszonyulását Magyarországhoz és igen elismerően nyilatkoztak a magyarság kulturális és állampolgári jogainak biztosításáról. Szántó Zoltán kommunista politikus, belgrádi követ 1947 júliusában a Magyar Rádióban kifejtette, hogy a vajdasági magyarokat nem fenyegeti az elszávosodás veszélye, mert kulturális jogait biztosítják, és számarányuknak megfelelően vannak képviselve mind a közéletben, mind az állami közigazgatásban. Példaként említette, hogy magyar iskolákban 50 000 gyermek tanul és intenzív a magyarság kulturális élete.⁴³

A magyar kormány legfontosabb feladatai közé tartozott a Jugoszláviával kialakult barátság ápolása, ezért Ortutay Gyula 1947. július 22-én Belgrádba utazott a magyar–jugoszláv kulturális egyezmény előkészítésére. Mivel a tárgyaló felek között lényeges eltérés nem mutatkozott, ezért az egyezmény aláírását 1947 augusztusára tervezték.⁴⁴ A szerződés aláírására augusztusban nem került sor, de a két ország közötti viszony továbbra is a legsikeresebb kapcsolatok egyike volt.

A kulturális szerződés aláírása és ratifikálása

A magyar–jugoszláv kulturális kapcsolatokról szóló egyezményt végül is 1947. október 15-én írták alá, amikor a miniszterelnök vezetésével kormányküldöttség utazott Belgrádba. A magyar, valamint szerb–horvát nyelven készült szerződést magyar részről a kommunista párti Molnár Erik, Jugoszlávia képviselőjében Sztilinovics Marjau írta alá. Az 1947 őszén és telén kidolgozásra kerülő és aláírt kulturális egyezmények „létüket” elsősorban a Kominform megalakulásának, a népi demokráciák „formálódó” egységes érdekeinek köszönhetik. A megkötött egyezmények között a magyar–jugoszláv szerződés kivételt jelent, és eltér azoktól annyiban, hogy egy háború óta kiépült jó viszonyra épít, egy eredményes együttműködést zár le. Mivel a szerződést jóval a Kominform 1947. október 7-i létrejötté előtt dolgozták ki, ezért is direkt módon nem fogalmazódnak meg a kominformos érdekek, az egyezmény nincs „átideologizálva” és „átpolitizálva”. A magyar–jugoszláv kulturális együttműködésről ezért megállapíthatjuk, hogy egy „normális” kultúrdiplomáciai okmány, egy olyan szerződés, amely az 1945–1948 közötti jó magyar–jugoszláv viszonyokban gyökerezik és reális célokat fogalmaz meg. Ennél az egyezménynél nem kellett az ellentéteket a népi demokráciák egységének demonstrálása miatt a szőnyeg alá söpörni, nem kellett ideologikus és politikai szempontok miatt a viszonyokat idealizálni. A háború utáni valóság és az egyezmény szelleme itt szinkronban voltak.

Magyarország és Jugoszlávia kormánya a népek közötti baráti viszony és a kölcsönös megismerés és kultúrájuk összhangba hozása miatt köti meg a kultúregyezményt. Egy olyan okmányról van szó, amelynek középpontjában a jó viszony és a kölcsönös jóindulat áll. A 6 szakaszból álló szerződés első szakaszában a szerződő felek kinyilvánítják, hogy a tudományos, az irodalmi és kulturális kapcsolatok keretében a lehető legnagyobb jóindulatot és előzékenységet fogják tanúsítani. A 2. szakasz is a jobb megismerés miatt tartja fontosnak a másik nép kultúrájának tanulmányozására tudományos

intézetek létrehozását. A szerződés 3. szakasza kimondja, hogy az egyezmény feladatainak megvalósítására Vegyes Bizottságot kell alakítani. A magyar és jugoszláv tagozatra oszló bizottság egyik székhelye Budapest, a másik Belgrád.

A magyar tagozatban helyet kaptak a legfontosabb kulturális, politikai és tudományos szervezetek képviselői, valamint a magyarországi délszláv lakosság elismert kulturális-művelődési intézményeinek és politikai szervezeteinek vezetői. Az egyezmény szerint a Vegyes Bizottság szükség szerint tartja üléseit, azonban legalább évenként kétszer, éspedig váltakozva Magyarország és Jugoszlávia területén egy közösen kiválasztott városban. A 4. szakasz azt fogalmazza meg, hogy a Vegyes Bizottság feladata az egyes javaslatok előterjesztése az illetékes kormányokhoz. A kormányok feladata pedig az, hogy a javaslatoknak megfelelő rendelkezéseket országukban a legrövidebb idő alatt oldják meg és hajtsák végre. Az 5. szakasz a Vegyes Bizottságok feladatait tartalmazza. Az egyik legfontosabb és első helyen álló célkitűzés egyetemi tanszékek és lektorátusok létesítése nyelvi, irodalmi, történelmi és földrajzi, valamint műszaki és gazdaságtudományok terén és egyéb olyan szaktárgyak körében, amelyek a másik állam megismerésére vonatkoznak.

Az egyezmény feladatának tekinti tudományos kutatók és oktatók, egyetemi hallgatók és tanulók cseréjének az előmozdítását, továbbá mindennemű iskolákban folytatandó tanulmányok és szakképzés támogatását, ösztöndíjak nyújtását, valamint a két ország tudományos, kulturális és nevelési szervezetei együttműködésének az elősegítését. A szerződés arról is gondoskodik, hogy megadjon minden könnyítést a másik országban folytatandó tanulmányokhoz. Ezért olyan megállapodásokat irányoznak elő, amelyek szabályozzák a fő- és szakiskolai felvételt, a közép- és felsőfokú végzettségek és tudományos fokozatok kölcsönös elismerését. Jugoszlávia és Magyarország lehetővé kívánta tenni kutatóinak egymás intézeteinek kölcsönös felkeresését, a tudományos, irodalmi és művészeti kiadványok állandó cseréjét, továbbá a tudományos intézetek, közkönyvtárak és közgyűjtemények, valamint mindkét fél egyéb nemzeti művelődési intézményei közötti kapcsolatoknak a biztosítását.

A megállapodás gondoskodik kívánt a tudományos, művészeti és irodalmi művek fordításának elősegítéséről és a szerzői jog kölcsönös védelmének szabályozásáról. A két ország nagy fontosságot tulajdonított a képzőművészeti, grafikai és más kiállítások, valamint a színházi előadások cseréjének és megrendezésének, valamint a filmek, hanglemezek és rádióadások cseréjének a megkönnyítésére. Egymás jobb megismerésének előmozdítása érdekében az ötödik szakasz egy alpontja kiemelten kezeli a kölcsönös kirándulásokat, a sportrendezvényeket. A kölcsönös tájékoztatás érdekében mindkét fél sajtója és rádiója részére ügynökséget és képviselőt létesít. Nagyon fontos a szerződés azon pontja, amely kimondja Magyarországon a jugoszláv, Jugoszláviában a magyar nemzeti kisebbség kultúrájának az elősegítését. Az egyezmény 6. szakasza azt tartalmazza, hogy a lehetőséghez képest a szerződést mielőbb meg kell erősíteni és a ratifikációs okmányokat Budapesten kicserélni, majd az Egyezményt az Egyesült Nemzetek Szervezetének titkárságánál regisztrálás végett bejelenteni. Az egyezmény a megerősítési okmányok kicserélésének napján lép életbe és öt évig marad érvényben. Ha az öt éves időszak letelte előtt hat hónappal egyik fél sem mondja fel a szerződést, úgy tekinthető, hogy azt hallgatólagos megegyezéssel további öt évre meghosszabbították, és így tovább, öt éves időszakoként.⁴⁵

A szerződés aláírására és ratifikálására már a Kominform létrejötte után került sor, ezért a magyar–jugoszláv egyezmény a később aláírt, a népi demokráciákkal megkötött szerződésekhez hasonlóan – de csak a sajtónyilvánosságban – kapott egy ideológiai-politikai dimenziót. Október 16-án a Szabad Nép arról írt, hogy az egyezmény nemcsak a

szellem embereit köti össze és nemcsak kulturális együttműködést jelent, hanem elsősorban azt a célt szolgálja, hogy Magyarország és Jugoszlávia dolgozó tömegei kölcsönösen megismerjék egymás haladó és harcoss hagyományait.⁴⁶

1947. december 3-án Molnár Erik külügyminiszter előterjesztette Belgrádban az 1947. október 15-én aláírt magyar–jugoszláv kulturális egyezmény becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot. December 4-én pedig az ugyancsak kommunista Losonczy Géza nyújtotta be a külügyi bizottság jelentését.⁴⁷ Losonczy a szerződést beszédében, mint a népi demokrácia érdekeit szolgáló egyezményt méltatta. Megítélése szerint a fiatal magyar demokrácia külpolitikájának a fiatal magyar demokrácia külpolitikájának célja az együttműködés és szövetség a világ haladó és békeszerető erőivel a demokrácia megerősítése és a béke megőrzése céljából.⁴⁸ A december 5-én felszólaló Losonczy Géza azt is kifejtette, hogy a magyar–jugoszláv kultúregyezmény láncszeme a megkötendő szerződéseknek.⁴⁹ A kultúregyezményhez ugyanezen a napon hozzászóló kommunista ideológus Horváth Márton elsősorban a politikai szempontok elsőlegességét hangsúlyozta. Először arról beszélt, hogy ritkán kerül a parlament elé olyan javaslat – és ebben igaza volt –, amely annyira kifejezte volna az országgyűlés egységes véleményét és a magyar nép érdekeit. A szerződés elsődleges célját a kommunista vezető a formálódó népi demokrácia érdeke szempontjából tartotta a legfontosabbnak. Horváth a kulturális egyezmény legnagyobb jelentőségét abban látta, hogy első lépés a kölcsönös segélynyújtás és a barátsági szerződés megkötéséhez. Úgy ítélte meg, hogy a jugoszláv–magyar kultúregyezmény alapjaiban változtatja majd meg Magyarország külpolitikai helyzetét.⁵⁰ Rab Antal kommunista képviselő szerint a megkötött kulturális egyezmény hozzájárul a Jugoszláviában élő magyar nemzeti kisebbség és a Magyarországon élő délszláv kisebbség nemzetiségi és kulturális fejlődéséhez. A felszólaló különösen fontosnak tartotta a kultúregyezménynek azt a pontját, amely a Magyarországon élő jugoszláv és a Jugoszláviában élő magyar kisebbség kulturális és közművelődési tevékenysége elősegítéséről szól.⁵¹

Az egyezmény vitájában december 5-én Molnár Erik is felszólalt. A külügyminiszter szerint a kulturális egyezménynek az a hivatása, hogy Magyarország és Jugoszlávia kulturális közeledését megvalósítsa, az ellentéteket megszüntesse és lehetővé tegye, hogy a népek egymást és egymás kultúráját megismerjék.⁵² A szerződéshez hozzászóló kommunista politikusok közül Molnár Erik azon kevesek közé tartozott, aki nem egy átpolitizált beszédben méltatta az egyezményt. Természetesen ő is szólt arról, hogy a szerződésnek politikai célzata is van, de a „megközelítés” a vajdasági magyarsággal kapcsolatos politikából indult ki. Molnár Erik itt kifejtette, hogy miért éppen Jugoszláviával köti meg Magyarország első egyezményét. Azért, mert a magyar kisebbséggel szemben a nemzetiségi, polgári, politikai egyenjogúság a legteljesebb mértékben Jugoszláviában van biztosítva, azért is, mert Jugoszláviában a magyar kisebbség számára garantálva van a legteljesebb fejlődés lehetősége minden tekintetben.⁵³ Az előzményekből következett, hogy az országgyűlés minden pártja javasolta a szerződést.

A jó magyar–jugoszláv kapcsolatokban fontos állomás volt Tito elnök 1947. december 6-i magyarországi látogatása.⁵⁴ Mivel a magyar–jugoszláv kulturális szerződést a kommunista politikusok a barátsági szerződés megalapozásának tartották, ezért nem volt meglepő, hogy 1948. január 9-én a külügyi bizottság a parlament elé terjesztette jelentését a Budapesten 1947. december 8-án aláírt magyar–jugoszláv barátsági és kölcsönös segélynyújtásról szóló szerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot.⁵⁵

A magyar–jugoszláv szerződés megkötése után néhány, a két nép barátságát reprezentáló rendezvényre is sor került, Így a Magyar Művelődési Szövetség által rendezett országos népi ének- és táncsoportok kultúrversenyének döntőjében részt vettek a dél-

szláv ének- és táncsoportok. 1948. május 9-én Pécssett „Harcos munka Jugoszláviában” címmel kiállítás nyílt. Ugyancsak 1948 májusában és júniusában volt a magyarországi szerb írókra és politikusokra való emlékezés.⁵⁶ A jugoszlávok számára is nagy fontossága volt a magyar barátságának. A jugoszláv sajtó a legbarátságosabban hangon írt 1848-ról. A lapok 14 hasáb terjedelemben emlékeztek meg a forradalomról és szabadságharcról.⁵⁷ Magyarországon azzal is demonstrálták a két ország példás kapcsolatát, hogy a magyar–jugoszláv viszony ápolásáért több jugoszláv politikus, így Eduard Kardelj miniszterelnök-helyettes és Staneje Simic külügyminiszter megkapta a Magyar Köztársaság Érdemrendet.⁵⁸

A felszínen 1948-ig még zökkenőmentes magyar–jugoszláv viszony nem vetítette előre, hogy rövidesen megszakad a szomszédos országok közül legeredményesebbnek mondható együttműködés és a két ország egy ideig ádáz ellensége lesz egymásnak a Szovjetunió diktálta Kominform „határozatait” és ennek itthoni következményei miatt.

JEGYZETEK

- 1 N. Szabó József: A Magyar Kommunista Párt véleménye Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatairól és kultúrdiplomáciai törekvéseiről a demokrácia kiépülésének idején (1945–1946). Acta Academia Nyiregyhaziensis, Nyiregyházi Főiskola, 2015. 151–162. p.
- 2 Magyarország történeti kronológiája IV. 1944–1970. Szerk. Benda Kálmán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. p. 1034., 1037., 1040. Országgyűlés Naplója. Hiteles Kiadás. II. köt. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója. Budapest, 1948. p. 519., 535.; A II. világháború utáni pozitív román nemzetiségi politikának a párizsi békeszerződés utáni „fordulatával” Sebestyén Kálmán: A romániai Magyar Népi Szövetség belső ellenzékének felszámolása. A Decsy-ügy című Világtörténet, 1996. tavasz–nyár megjelent tanulmányában részletesen foglalkozik.
- 3 Szabad Nép, 1946. október 1.
- 4 Fogarasi Béla elemzése az Utunkról, a Romániai Magyar Írószövetség lapjáról. Fórum, 1946. szeptember 2. p. 7., 9.
- 5 Párttörténeti Intézet Archívuma /PTI. Arch./ 274 f. 24/2
- 6 Országgyűlés Naplója, Hiteles Kiadás. I. köt. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója, Budapest, 1948. p. 46.
- 7 PTI. Arch. 274f. 21/71
- 8 PTI. Arch. 274f. 21/71
- 9 Új Magyar Központi Levéltár /UMKL/-XIX-T-1e. 1948-253111
- 10 Nagy Béla: A szomszéd népek nyelv és irodalma. In: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–1970. Főszerk.: Sinkovics István. Budapest, é. n. 511., 512.
- 11 Domokos Kosáry: The Idea of a Comparative History of East Central Europe: the Story of Venture. Historians as Nation-Builders Central and South-East Europe. Macmillan Press Scholl of Slavonic and East European Studies University of London. p. 124., 130.
- 12 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 534., 536., 537.
- 13 UMKL-XIX-1e. 1948-253-111
- 14 Magyarország történeti kronológiája IV. 1944–1970. Szerk. Benda Kálmán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. p. 1036., Nagy Béla: A szomszéd népek nyelve és irodalma. i. m. p. 511.
- 15 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 516.
- 16 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 534.
- 17 Szabad Nép, 1947. július 6.
- 18 UMKL-XIX-I-1e. 1947-120751
- 19 PTI. Arch. 274f. 21/71., Az 1947-es tudósemigráció néhány kérdését Tarnóczy Tamás: A Természettudományi Társulat nehéz napjai. Természet Világ, 1996. 11. no. p. 505. c. írásában világítja meg.
- 20 PTI. Arch. 274f. 21/71
- 21 Szabad Nép, 1947. április 19.
- 22 UMKL-XIX-I-1e. 1947-120751
- 23 Szabad Nép, 1947. július 6.
- 24 Magyarország történeti kronológiája. 1944–1970. p. 1034., Szabad Nép, 1947. március 5.
- 25 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 519., 533.
- 26 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 533., 534.
- 27 PTI. Arch. 275 f. 21/71.
- 28 UMKL-XIX-I-1e. 1948-253111
- 29 PTI. Arch. 273 f. 21/71
- 30 Magyarország történeti kronológiája 1944–1970. p. 1040., UMKL-XIX-I-1e. 1947-168492., A magyar–román kulturális szerződést 1947. november 25-én kötik meg. Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1967. p. 466.
- 31 UMKL-XIX-I-1e. 1948-253157
- 32 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 513., 514.

- 33 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 517.
 34 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 521.
 35 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 524.
 36 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 530.
 37 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 513.
 38 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 533.
 39 Szabad Nép, 1947. január 28.
 40 Nemzetgyűlés Naplója. Hiteles Kiadás. VII. köt. Budapest, 1952. p. 49.
 41 Nemzetgyűlés Naplója. VII. köt. p. 20.
 42 Szabad Nép, 1947. április 20.
 43 Szabad Nép, 1947. július 13.
 44 Szabad Nép, 1947. július 23.
 45 UMKL-XIX-I. 1e. 1947-158213., A magyar-ju-goszláv kulturális egyezményt 1947. október 15-én Belgrádban írták alá. Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon. p. 466.
 46 Szabad Nép, 1947. október 16.
 47 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 72.
 48 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 72.
 49 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 78.
 50 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 86–87.
 51 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 97.
 52 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 97.
 53 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 98.
 54 Szabad Nép, 1947. december 7.
 55 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 367.
 56 PTI. Arch. 274 f. 21/71.
 57 PTI. Arch. 274 f. 21/71.
 58 Magyar Közlöny, 1948. 133–134. no.

